RUSİYANIN YAXIN ŞƏRQDƏ STRATEJİ FƏALİYYƏTİ

Aygül ƏHMƏDOVA*

Xülasə: Məqalə, Rusiyanın Yaxın Şərqdəki strateji fəaliyyətini, Putinin rəhbərliyi altında formalaşdırılmış siyasəti və regionda geosiyasi maraqlarını təhlil edir. Tarixi və siyasi kontekstdə, Moskvanın regional təsiri və strateji prioritetləri vurğulanır. Əsas məsələlərə Rusiya-İran, Rusiya-Türkiyə və Rusiya-İsrail münasibətləri, Suriya münaqişəsinə müdaxilə və yeni çoxvektorlu diplomatiya daxildir. Putin administrasiyasının ABŞ-ın təsirini tarazlaşdırmağa yönəlmiş siyasəti, Qərbin liberal modelinə alternativ olaraq suverenlik konsepsiyası ilə izah edilir. Məqalə, Rusiyanın Yaxın Şərqdə artan təsirinin regional və qlobal siyasətə təsirlərini araşdırır.

Açar sözlər: *Rusiya strategiyası, Yaxın Şərq, Suriya münaqişəsi, suverenlik, diplomatiya*

Strategic Activity of Russia in the Middle East

Abstract: The article analyzes Russia's strategic activities in the Middle East, the policies formed under Putin's leadership, and its geopolitical interests in the region. It highlights Moscow's regional influence and strategic priorities in a historical and political context. Key issues include Russia-Iran, Russia-Turkey, and Russia-Israel relations, Russia's intervention in the Syrian conflict, and its new multi-vector diplomacy. The policies of the Putin administration are aimed at balancing U.S. influence and are explained through the concept of sovereignty as an alternative to the Western liberal model. The article explores the implications of Russia’s growing influence in the Middle East for regional and global politics.

Key Words: *Russia’s strategy, Middle East, Syrian conflict, sovereignty, diplomacy.*

Giriş

Rusiya və Yaxın Şərq arasındakı münasibətlər həmişə Rusiyanın iki fundamental prioriteti ilə müəyyən edilmiş və formalaşdırılmışdır. Bu prioritetlər böyük ölçüdə bir-biri ilə bağlıdır: Qafqaz və Qara dəniz regionlarının mühasirəyə alınması qorxusu və ölkə daxilində İslam hərəkatlarının mümkün yüksəlişi. Rusiya Aralıq dənizi regionuna və ya Ərəb dənizinin cənubuna daha az maraq göstərir. Əsas məqsədlərinin ardıcıllığına baxmayaraq, Moskvanın vasitə və siyasətləri, xüsusilə Sovet İttifaqından post-sovet dövlətinə keçid dövründə, ciddi davamlılıq problemləri ilə xarakterizə olunur. Putin Rusiya siyasətini tanış yollarla idarə edir, Sovet təcrübəsindən faydalanır, lakin bununla belə, ABŞ-la açıq rəqabət riskinə girmir. Rusiyanın Suriya vətəndaş müharibəsinə müdaxiləsi Moskvaya qloballaşmanın liberal Qərb modelinin narrativinə meydan oxumaq imkanı verdi. Bu model fərdi, siyasi və maliyyə azadlığının qorunmasına yönəlmiş və siyasi-sosial transformasiya üçün beynəlxalq vətəndaş cəmiyyətini əsas vasitə kimi təşviq edir. Rusiyanın suveren demokratiya anlayışı isə dövlətin suverenliyinin qorunmasına və bununla da daxili və regional sabitliyə yönəlmişdir. Çünki dövlət bütün zəruri siyasi və sosial dəyişikliklərin mərkəzində dayanır.

Post-sovet Rusiyasının Yaxın Şərq siyasətini formalaşdıran üç əsas tendensiya mövcuddur. Birinci tendensiya “Qərbpərəst” qrupdan ibarətdir. Bu qrup ABŞ ilə əməkdaşlığı, İrana qarşı sanksiyaları, İsraillə yaxşı münasibətləri, eləcə də Qafqaz və Mərkəzi Asiya ilə mehriban qonşuluq əlaqələrini dəstəkləyir. İkinci tendensiya isə Rusiyanın siyasətinə “avrasiyaçı” baxışı təbliğ edir. Bu yanaşmaya görə, Moskva təkcə Qərblə əməkdaşlığa güvənməməli, eyni zamanda Yaxın Şərq (həm İran, həm də İsrail), yaxın region və Çin ilə sıx əlaqələr qurmalıdır. Nəhayət, üçüncü qrup ABŞ və İsrail ilə daha qarşıdurmalı münasibətləri, İraq və İran ilə yaxşı əlaqələrin bərpasını və yaxın regionda üstünlük əldə etməyi üstün tutur. Bu qrup xüsusilə Dövlət Dumasında güclü mövqeyə malik deyil. Eyni zamanda, Yaxın Şərq üzrə strateji təhlilə təsir edən sovet dövrü mərkəzləri nüfuzlarını itirmiş və bu, siyasət formalaşmasına ciddi təsir göstərmişdir (Menicucci 1997, 19-21). Bu amillər arasındakı ziddiyyətlər Rusiyanın Yaxın Şərqdəki roluna dair aydın bir strategiya formalaşdırmasını məhdudlaşdırmışdır.

1. Putin dövrü

Vladimir Putinin 1999-cu ildə hakimiyyətə gəlişi daha aydın bir xarici siyasət formalaşdırdı və müxtəlif qərar qəbul edən mərkəzləri tədricən birləşdirdi, lakin onların

* Bakı Avrasiya Universiteti, Regionşünaslıq və İqtisadiyyat Fakültəsi, aygul.ehmadova@baau.edu.az

ziddiyyətlərini tamamilə aradan qaldırmadı. Çeçenistan müharibəsi, eləcə də Ukrayna və Gürcüstandakı "rəngli inqilablar" Putinin geosiyasi baxışlarına dərin təsir göstərdi.

Putin Çeçenistan məsələsini həll edərək və Şimali Qafqaz regionunda separatçı təhlükəni yatıraraq siyasi mövqeyini möhkəmləndirdi və nüfuzunu artırdı. Onun əsas məqsədi Yeltsin administrasiyasının uğursuzluqlarını və tərəddüdlərini aradan qaldırmaq və xüsusilə Beslan məktəb böhranı və Moskva teatrının girov hadisələrindən sonra Çeçenistan məsələsini qətiyyətlə həll etmək idi. Bu səbəbdən Putin administrasiyası Yaxın Şərq və İslam dünyası üçün strategiya hazırlamağın zəruriliyini vacib hesab edirdi. Əslində, Çeçen separatçılarının insan və maddi resurslarının böyük hissəsi müsəlman ölkələrindən, əsasən Səudiyyə Ərəbistanı, Körfəz monarxiyaları və Cənub-Qərbi Asiyadan gəlirdi (Dannreuther 2012, 546).

Putinin reaksiyası müsəlman dünyası, xüsusilə ərəb monarxiyaları ilə əlaqələr qurmaq oldu. Bu səylər çərçivəsində o, Rusiyada İslam və Pravoslavlığın əsrlər boyu dinc yanaşı yaşadığını vurğuladı və Avropa və Asiya dəyərlərinin unikal qarışığını özündə birləşdirən Avrasiya dövləti obrazını irəli sürdü. Rusiya müsəlmanlarını milli diskursa daxil etmək və müstəqil xarici siyasət formalaşdırmaq məqsədilə Putin HƏMAS ilə dialoq başlatdı və Tatarıstanın prezidenti Mintimer Şaymiyev kimi mötədil müsəlmanları təşviq etdi. Hətta Rusiya 2003-cü ildə İslam Əməkdaşlıq Təşkilatına müşahidəçi statusu almağa müvəffəq oldu. Qeyd etmək lazımdır ki, bu təşkilat Çeçenistan üsyanı zamanı Rusiyanı sərt tənqid etmişdi və bu, Moskva üçün əhəmiyyətli bir nailiyyət sayılırdı (Dannreuther 2012, 549).

Ukrayna və Gürcüstandakı anti-rejim, Qərbpərəst üsyanlar, eləcə də NATO və ABŞ qüvvələrinin Rusiyanın periferiyasında – Cənubi Qafqaz, İraq, Əfqanıstan və Mərkəzi Asiyada möhkəmlənməsi Moskvada təhlükəsizlik hissini artırdı. Buna cavab olaraq, Rusiya İranla sıx əməkdaşlıq siyasəti yürüdərək ABŞ-ı narahat edəcək hədləri keçmədən balanslaşdırıcı addımlar atdı.

Mahiyyət etibarilə, Putinin Rusiyası heç vaxt İranı regional və qlobal sülh üçün təhlükə hesab etməmişdir. Bununla belə, Moskva bir sıra zahirən ziddiyyətli siyasətlər vasitəsilə Vaşinqton və Tehran arasındakı gərginliyi qorumağa çalışmışdır. ABŞ-İran yaxınlaşması Rusiyanın mühasirəyə alınma qorxusunu daha da gücləndirəcəkdi. Bundan əlavə, Moskva ABŞ və İran arasındakı rəqabətli münasibətlərin davam etməsində geo-iqtisadi maraqlarını qorumaq üçün maraqlı idi. Belə ki, İranın Avropa üçün potensial təbii qaz təchizatçısı və ya tranzit ölkəyə çevrilməsi ehtimalını məhdudlaşdırmaqla, Avropanın Rusiya qaz kəmərlərindən asılılığını qoruyurdu.

2000-ci illərin əvvəllərində Moskva İrana qarşı sərt sanksiyaların tətbiqinə qarşı müqavimət göstərirdi. 2001-ci ildə İran prezidenti Məhəmməd Xatəminin Moskvaya səfəri – şah rejiminin süqutundan sonra Rusiyaya ilk dəfə səfər edən İran lideri kimi – Rusiya-İran əməkdaşlığının başlanğıcını qoydu. Bu səfər nəticəsində İran Rusiyadan müdafiə avadanlıqları almaq üçün müqavilələr imzaladı, Buşəhrdəki nüvə elektrik stansiyasına Rusiya tərəfindən texniki dəstəyin davam etdiriləcəyi və neytrallıq paktının imzalanacağı barədə vədlər aldı.

Bu sıx əməkdaşlıq siyasəti və Rusiyanın ABŞ-ın İrana hərbi və nüvə proqramı üzrə dəstəyini dayandırmaq üçün göstərdiyi təzyiqlərə müqaviməti 2006-cı ilə qədər davam etdi. Gürcüstan və Ukraynadakı hadisələr, Baltikyanı ölkələrin NATO-ya qoşulması nəticəsində Rusiyanın Şərqi Avropadakı təsirinin azalması və ABŞ-ın İraqı işğalı bu əməkdaşlığı daha da gücləndirdi (Omelicheva 2012, 336). Bundan əlavə, Rusiya-İran münasibətlərinin dostyana olması Tehranın Çeçenistan məsələsində mötədil siyasət yürütməsi və Cənubi Qafqazda aqressiv siyasət aparmaması ilə də bağlı idi.

Bu siyasət 2008-ci ildən etibarən əks istiqamətdə dəyişdi. Rusiya Tehranın nüvə proqramına qarşı təzyiq göstərilməsi ilə bağlı Qərbin mövqeyini dəstəkləməyə başladı və Təhlükəsizlik Şurasının sanksiyaların tədricən tətbiqinə dair qətnamələrinə lehinə səs verdi. Rusiya-İran münasibətləri 2010-cu ildə ciddi sınaqdan keçdi. Belə ki, Moskva İranın sərt reaksiyasına baxmayaraq, ona qarşı ciddi sanksiyaları dəstəkləməyə qərar verdi və Rusiya

rəhbərliyi İran tərəfindən “düşmənlərin elçisi” kimi xarakterizə olundu (Flanagan 2013, 172). Bu münasibətlərin pisləşməsi İranın Rusiya və Fransanın iştirakı ilə beynəlxalq uran zənginləşdirmə proqramından geri çəkilməsindən sonra baş verdi. Bununla belə, 2011-ci ildə aparılan bir sıra ikitərəfli danışıqlar nəticəsində iki ölkə arasında yaxınlaşma baş verdi və ortaq raketdən müdafiə sisteminin yaradılması ilə bağlı müzakirələr aparıldı (Omelicheva 2012, 332).

Rusiyanın mövqeyindəki bu dəyişiklik üç əsas səbəblə izah edilə bilər. Birinci səbəb, Rusiyanın təhlükəsizliklə bağlı qorxularının azalması və yeni strateji doktrina çərçivəsində qlobal güc kimi mövqeyinin möhkəmlənməsi idi. ABŞ prezidenti Barak Obama və onun administrasiyası çoxtərəfli əməkdaşlığa və məsləhətləşmələrə üstünlük verirdi ki, bunun sübutu raketdən müdafiə qalxanı proqramının dayandırılması idi. İkinci səbəb, neft qiymətlərinin kəskin artması nəticəsində Rusiyanın iqtisadiyyatının güclənməsi idi. Rusiyanın iqtisadi maraqları qlobal səviyyədə inkişaf etdikcə, İranla neft sektorunda əməkdaşlıqdan əldə ediləcək potensial mənfəət ABŞ-ın tətbiq etdiyi sanksiyalar səbəbindən Rusiya şirkətlərinin üzləşə biləcəyi ciddi itkiləri kompensasiya edə bilməzdi. Üçüncü səbəb isə Moskvanın nüvə İranını təkcə Yaxın Şərqdə deyil, həm də Mərkəzi Asiya və Cənubi Qafqazda regional hegemonluğa iddia edəcək bir güc kimi görməsi idi.

Eyni zamanda, Putin 2007-ci ilin fevralında Səudiyyə Ərəbistanı və Qətərə rəsmi səfəri ilə münasibətləri istiləşdirmək qərarına gəldi. Putin, ABŞ-ın o zamankı prezidenti Corc Buş administrasiyasının Səudiyyə Ərəbistanına qarşı narazılığından istifadə etməyə çalışırdı. Çünki Vaşinqton bu ölkəni Çeçenistandakı cihadçı terrorçulara dolayı yolla dəstək verməkdə və neft qiymətlərinin yüksək olmasında məsuliyyət daşımaqda günahlandırırdı. Siyasi yaxınlaşmadan əlavə, Putin ilk dəfə olaraq Rusiyanın neft siyasətində Riyadla neft tədarükü sahəsində daha sıx əməkdaşlıq təklif etməyə cəhd etdi (Dannreuther 2012, 552-553). Bununla belə, həm Sovet, həm də post-Sovet hökumətləri OPEC-in Rusiyanın neft hasilatını artırmaq və ya azaltmaq səlahiyyətinə müdaxilə etmək cəhdlərinə ciddi müqavimət göstərmişdilər (Katz 2001, 606-610).

Putin dövründə Rusiyanın İsrailə yanaşması da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. 11 sentyabr hücumları və cihadçı islamın yüksəlişi Rusiyanı ABŞ və onun müttəfiqləri ilə “terrorla mübarizə” çərçivəsində daha sıx əməkdaşlığa sövq edərək, İsrail ilə əlaqələri gücləndirdi. Xüsusilə Çeçenistan müharibəsi zamanı İsrailin Rusiyaya göstərdiyi texniki yardım olduqca dəyərli idi. Putin administrasiyasının ilk illərində Rusiya rəhbərliyi İsrail-Fələstin münaqişəsində tərəf tutmadığı təəssüratını yaradırdı. Həmin dövrdə İkinci İntifada ən yüksək həddə çatmışdı, İsrail fələstinlilərə qarşı sərt repressiya tədbirləri həyata keçirirdi və Yasser Arafat öz qərargahında təcrid olunmuş vəziyyətdə idi (Katz 2007). Bununla belə, Rusiyanın İsrailə yaxınlaşmasının əsas səbəbi iqtisadi xarakter daşıyırdı. Artıq 2007-ci ildə iki ölkə arasında birbaşa ticarət dövriyyəsi 1.5 milyard dollara çatmışdı və yüzlərlə İsrail şirkəti Rusiyada fəaliyyət göstərirdi. Bundan əlavə, Rusiya şirkətləri İsrailin enerji sektorundakı artan tələbatını ödəmək üçün imkanlar axtarırdı (Khrestin və Elliott 2007). Hər halda, Moskva ABŞ və onun müttəfiqlərinə qarşı tarazlaşdırma strategiyasını davam etdirirdi və eyni zamanda, müsəlmanları Rusiya xarici siyasət diskursuna inteqrasiya etmək üçün HƏMAS və Hizbullahla yaxın əlaqələri qoruyub saxlayırdı.

2006-cı ildən etibarən Moskva, Fələstin HƏMAS ilə münasibətlərini rəsmi səfərlər vasitəsilə gücləndirdi. Bu səfərlər çərçivəsində təşkilatın lideri Xalid Məşəl də Moskvaya baş çəkmişdi. Rusiya tərəfi HƏMAS ilə əlaqələrini genişləndirməklə İsrail-Fələstin sülh prosesində ABŞ-ın dominant roluna qarşı tarazlaşdırıcı bir siyasət yürütməyə çalışırdı. Moskva hesab edirdi ki, Vaşinqton Yaxın Şərq Dördlüyü (ABŞ, Rusiya, Avropa İttifaqı, BMT) çərçivəsində Rusiyanı kənarlaşdırmağa cəhd edir və HƏMAS ilə daha sıx münasibətlər qurmaqla ABŞ-ın hegemon siyasətini tarazlaya bilər. Rusiya siyasəti İsrail və fələstinlilərə qarşı balanslı mövqe nümayiş etdirməyə davam etsə də, HƏMAS ilə xüsusi münasibətlər Moskvanın bölgədəki rolunu gücləndirdi (Bsaikri, 2010). Suriyada baş verən üsyan Əsəd rejimi və HƏMAS

arasındakı dinamikaları dəyişdirdi, nəticədə HƏMAS Suriyadan çıxarıldı və Tehranla münasibətləri gərginləşdi. 2014-cü ildə, müharibədən sonrakı dövrün ən kritik anlarından birində, Rusiya Tehran-Dəməşq oxunu gücləndirmək və bununla da Yaxın Şərqdəki regional rolunu artırmaq təşəbbüsünü irəli sürdü (Abu Amer, 2014).

Hizbullah və Moskva arasındakı münasibətlər həmişə daha geniş regional təsirlərə malik olmuş və dolayısı ilə Rusiyanın regiondakı əsas prioritetlərinə, xüsusilə də İranla əlaqələrinə təsir etmişdir. SSRİ 1972-ci ildə Livanın radikal şiələri ilə rəsmi münasibətlər qurmuş və bu, "Məzlumlar Hərəkatı"nın dini lideri Musa Əs-Sədrin Moskvaya səfəri ilə başlanmışdır (Nizaməddin, 2008, s. 479).

İranda İslam İnqilabından sonra Livandakı şiə təşkilatları, Ayətullah Xomeyninin anti-Sovet ideologiyası və ritorikası səbəbindən Moskvaya şübhə ilə yanaşırdılar. Lakin 2000-ci ildən etibarən Hizbullah-Rusiya münasibətləri yeni bir səviyyəyə qalxmışdır. Bu, Rusiyanın xarici siyasətində İran-Suriya oxunu gücləndirmək və regionda ABŞ-ın təklif etdiyi seçimlərdən asılılığı azaltmaq məqsədini güdən ümumi tendensiyanın bir hissəsi idi.

Hizbullah rəhbərliyi Rusiyanın Dəməşqə verdiyi dəstəyin təşkilatın təhlükəsizliyi və gücü üçün nə qədər vacib olduğunu anlayırdı. Rusiyada şiə islamının mövcudluğu əhəmiyyətli dərəcədə cüzi olsa da, Kreml Fars Körfəzi ölkələrinin sünni islamçılara verdiyi dəstəyi tarazlaşdırmaq üçün şiə alyansının formalaşmasını təşviq edirdi. Xüsusilə də Suriya vətəndaş müharibəsinin başlanmasından sonra Hizbullah, Rusiyanın Əsəd rejimini qorumaq və daha çox önəm daşıyan bir məsələ olaraq, Dəməşqdə sünni islamçı hegemoniyasının qarşısını almaq səylərində əsas oyunçulardan biri olaraq qalırdı (Corbeil, 2017).

2. Ərəb qiyamları və Suriya vətəndaş müharibəsi

2000-ci illərdə rusiyalı analitiklər ərəb rejimlərinin qaçılmaz bir transformasiya prosesindən keçdiyini irəli sürürdülər. Lakin onlar hesab edirdilər ki, bu dəyişikliklər Qərbin liberal ideyaları prizmasından deyil, əksinə, İslamda öz əksini tapan autentik kimlik axtarışı çərçivəsində dəyərləndirilməlidir (Dannreuther, 2015, s. 81).

"Ərəb Baharı" kimi qiymətləndirilən ərəb qiyamları Putin administrasiyası tərəfindən şübhə ilə qarşılanmışdır. Bunun əsas səbəbi, Serbiya, Ukrayna, Gürcüstan və Qırğızıstandakı üsyanların pro-Moskva rejimlərini devirməsi və onların yerini Qərbyönümlü hökumətlərin tutması ilə oxşarlıqlar təşkil etməsi idi. Bu şübhələr, Putin administrasiyasının siyasi islamın keçid dövründə bu siyasi sistemlərdə dominant qüvvəyə çevrilə biləcəyinə və bunun Rusiya müsəlmanları üçün nümunə təşkil edəcəyinə dair qorxusu ilə daha da güclənmişdir. Lakin Putin administrasiyası üçün daha böyük təhlükə, güclü avtoritar liderləri devirən xalq qiyamlarının nümunəsi idi. Belə bir presedent Rusiyanın daxilindəki müxalifət hərəkatlarını gücləndirə bilərdi (Malashenko, 2013, s. 8-9, 16).

Ərəb qiyamları arasında Suriya rejiminə qarşı baş verən üsyan Rusiya siyasəti üçün ən çətin sınaq oldu. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, Suriya post-Sovet Rusiyasının "radikal ərəb rejimlərinə" yardımı azaltmaq meylindən istisna təşkil edirdi. Bunun bir neçə əsas səbəbi var idi. Birincisi, Rusiya üçün Suriyada yerləşən və post-Sovet məkanından kənardakı yeganə hərbi bazası olan Tartus dəniz bazasının təhlükəsizliyini təmin etmək vacib idi. İkincisi, Moskva Hizbullah və HƏMAS-dan tutmuş kürdlərə qədər bir sıra regional aktorlara təsir göstərmək imkanına malik idi.

Üçüncüsü, Rusiya və İranın təsiri altında olan Suriya, Qətərdən Avropaya təbii qaz boru kəmərlərinin tranzit ölkəsi ola bilməzdi. Bu, Avropanın enerji baxımından Rusiyadan asılılığını qoruyub saxlamasına xidmət edirdi (Malashenko, 2013, s. 12).

Bundan əlavə, Suriyada və İraqda cihadçı təşkilatlar tərəfindən xristianlara qarşı həyata keçirilən amansız təqiblər Rus Pravoslav Kilsəsinin regiondakı xristian icmalarının müdafiəsinə olan marağını artırdı. Post-Sovet dövründə, xüsusilə Putin hakimiyyəti altında, Rusiya Kilsəsi regionda nüfuz və prestij qazandı. Müqəddəs Torpaqlara rus zəvvarlarının səfərləri çar dövründəki səviyyəyə çatdı. Bu, Rusiya Kilsəsinə həm ərəb xristian icmaları, həm də

müsəlmanlarla yaxın əlaqələr qurmağa və siyasi qüvvələrlə ünsiyyət kanalları yaratmağa imkan verdi. Bu çərçivədə, Rusiya Pravoslav Kilsəsi 2006-cı ildə İsrailin Livanda həyata keçirdiyi hərbi əməliyyatlar zamanı əhəmiyyətli humanitar yardım göstərdi. Əslində, Rusiya Kilsəsi Oktyabr İnqilabından sonra mövcudluğunu dayandırmış köhnə "Fələstin Pravoslav İmperator Cəmiyyəti"ni yenidən canlandırdı. Bu cəmiyyət beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatı kimi fəaliyyət göstərərək zəvvarların ehtiyaclarını ödəməyi və Müqəddəs Torpaqla bağlı elmi tədqiqatları təşviq etməyi hədəfləyirdi (Curamovic, 2007, s. 313).

2011-ci ildə "xristianofobiya" problemi – əsasən müsəlman dövlətlərdə və cəmiyyətlərdə müşahidə olunan fenomen (xristian dövlətlərdəki islamofobiya ilə müqayisə edilə bilər) – Rusiya Kilsəsinin gündəliyində ən prioritet məsələlərdən birinə çevrildi. Rusiya Pravoslav Kilsəsinin Xarici Kilsə Əlaqələri Departamentinə görə, "Müqəddəs Kitabın mənsub olduğu regionda [Suriya, İraq və Misirdə] əsrlər və minilliklər boyunca formalaşmış dünya görüşünü və dəyərləri nəzərə almadan, fərqli bir sivilizasiya modelinə əsaslanan siyasi modelləri zorla tətbiq etmək qısamüddətli düşüncənin nəticəsidir və yalnız qanlı xaosa gətirib çıxara bilər." Bu tənqid həm ABŞ-ın İraqa müdaxiləsinə, həm də Qərbin Suriya müxalifətinə dəstəyinə qarşı yönəlmişdi. Eyni yanaşmaya əsasən, "dini amili nəzərə almadan xarici siyasət formalaşdırmaq fəlakətə, minlərlə və milyonlarla insanın ölümünə səbəb ola bilər" (Barry, 2012).

Yuxarıda qeyd olunan səbəblərə əlavə olaraq, Rusiyanın siyasi islamın Suriyada mümkün dominantlığı və bunun təkcə Rusiya daxilində deyil, həm də onun yaxın qonşuluğunda doğura biləcəyi nəticələrlə bağlı narahatlığı səbəbindən Moskva üsyanın başlanğıcından etibarən Bəşər Əsədə qətiyyətlə dəstək verdi. Bununla belə, bu, Rusiyanın dəstəyinin dəyişməz və təminatlı olduğu anlamına gəlmir; əgər Moskva post-Əsəd dövründəki siyasi konfiqurasiyanın onun maraqlarına da xidmət edə biləcəyini hesab edərsə, bu mövqeyini dəyişə bilər. Bundan başqa, Suriyada baş verən hadisələri təkcə Moskva müəyyən etmir. Başqa sözlə, əgər Moskva öz dəstəyini geri çəksəydi belə, bu, mütləq Əsəd rejiminin çökməsi demək olmazdı, çünki İran və onun müttəfiqləri kimi regional güclər ona dəstək verməyə davam edəcəkdi (Corbeil, 2017).

Rusiyanın Əsədə verdiyi hərbi dəstək Türkiyə, İordaniya və Səudiyyə Ərəbistanı ilə gərginliyə səbəb oldu, çünki bu dövlətlər Əsədin devrilməsini istəklə dəstəkləyirdilər. Bununla belə, xüsusilə Türkiyə ilə mövcud olan sıx iqtisadi əlaqələr münasibətlərin tamamilə pozulmasının qarşısını aldı (Katz, 2013, s. 39-41). Moskva, həmçinin, İsrailin narahatlıqlarına xüsusi diqqət yetirərək Suriyada həyata keçirdiyi əməliyyatlarla bağlı İsraillə daima açıq kommunikasiyanı qoruyub saxladı. Moskva Suriyada uzunmüddətli hərbi iştirakının bu regiondakı dövlətlərlə, hətta İranla da münasibətlərini zəiflədə biləcəyini və enerji və iqtisadi sektorlarda orta və uzunmüddətli maraqlarına ciddi zərər verəcəyini anlayırdı. 1980-ci illərdə SSRİ-nin Əfqanıstanda uzunmüddətli iştirakı ilə bağlı keçmiş təcrübə hər zaman Rusiyanın strateji düşüncəsində öz izini saxlamışdır.

Hələb ələ keçirildikdən sonra Rusiya həm özü, həm də Əsəd rejimi üçün faydalı olacaq bir razılaşmaya nail olmaq məqsədilə Türkiyə və İranla danışıqlarda əhəmiyyətli təsir gücünə sahib oldu. Bu razılaşmanın Rusiyanın Suriyadakı əsas maraqlarını – hərbi bazalarını və siyasi təsirini qoruyacağı gözlənilir. Eyni zamanda, Tehran-Dəməşq-Hizbullah hərbi alyansının davamlılığını təmin etməli və Suriyanın şimalında kürd dövlətinə bənzər bir qurumun yaradılmasının qarşısını almalıdır. Lakin bu nəticələrin əldə edilməsi Səudiyyə Ərəbistanı və İsrail üçün çətin qəbul ediləcək və İranın güclənməsi baxımından Vaşinqtonda narahatlıq yaradacaqdır.

Tramp administrasiyası xarici siyasətdə əsas prioritetlərindən birinin "İslam Xilafəti" və digər cihadçı təşkilatları zərərsizləşdirmək olduğunu açıq şəkildə bildirmişdi. Bundan əlavə, yeni ABŞ Prezidentinin dövründə xarici siyasətin "ideoloji amillərdən təmizlənməsi" liberal modelin, açıq bazar iqtisadiyyatının, insan hüquqlarının və milli dövlət quruculuğunun təşviqini

arxa plana keçirmiş, bunun əvəzinə ABŞ-ın həyati maraqlarına diqqət yetirmişdir. Bu iki amil, Putinin cihadçı fenomeni ilə mübarizədə sərgilədiyi sabit strategiya ilə müəyyən dərəcədə üst-üstə düşən məqamlar yaratmışdır (Bechev, 2017).

3. Suriya münaqişəsində Rusiya

Rusiyanın Suriya münaqişəsinə müdaxiləsi üç əsas məqsədi daşıyırdı. Birincisi, Liviyada baş verənə bənzər bir rejim dəyişikliyinin qarşısını almaq və İslamçıların qələbəsinə mane olmaq; ikincisi, beynəlxalq təcrid vəziyyətindən çıxaraq Yaxın Şərqdə əvəzolunmaz əsas oyunçuya çevrilmək; üçüncüsü isə, ABŞ-ı Rusiyanı böyük bir güc və regional məsələlərin həllində qanuni tərəfdaş kimi qəbul etməyə vadar etmək idi (Kofman və Rojansky, 2018, s. 9). Suriyada daxili münaqişədən regional və qlobal vasitəçilik müharibəsinə çevrilən prosesin inkişafı ilə yanaşı, Rusiya regionda müxtəlif münaqişələrdə tarazlayıcı rol əldə etmişdir. Rusiyalı siyasi şərhçi Fyodor Lukyanovun sözlərinə görə, “radikal İslamçılar məğlub edilib. Prezident Bəşər Əsəd hakimiyyətini qoruyub saxlayıb və gücləndirib. Rusiyanın regional təsiri dramatik şəkildə artıb, onun qlobal səviyyədə hərbi və siyasi təsiri güclənib.”

Bu siyasəti həyata keçirərkən Moskva Əfqanıstan, Çeçenistan və Krım təcrübələrindən əldə etdiyi dərslərdən faydalandı. Əfqanıstanda olduğu kimi genişmiqyaslı hərbi müdaxilə əvəzinə, çevik və məhdud bir hərbi qüvvənin yerləşdirilməsinə üstünlük verdi. Suriyadakı Rusiya quru qoşunları 3,000 nəfərlik müntəzəm ordu və Xüsusi Təyinatlı Qüvvələrdən ibarət idi. Bundan əlavə, Rusiyanın bölgədəki gücünü 30-50 döyüş təyyarəsi və 14-60 hücum helikopteri dəstəkləyirdi. Əsəd tərəfdarlarının uğur qazanmasında Rusiyanın müdaxiləsini həlledici edən amil isə Rusiya ordusunun 2,000 nəfərlik özəl hərbi podratçılar – geniş şəkildə "Vaqner Qrupu" kimi tanınan silahlı birləşmələrlə koordinasiyalı şəkildə fəaliyyət göstərməsi oldu. Bu qüvvələr Əsədə sadiq müxtəlif silahlı dəstələri nizamlı və döyüş qabiliyyətli birliklərə çevirməyə imkan yaratdı (Kofman və Rojansky, 2018, s. 15-17).

Bir çox analitiklər iddia edirlər ki, Rusiya qüvvələri şəhər mərkəzlərini hədəfsiz bombardman edərək hava qüvvələri və artilleriyadan geniş şəkildə istifadə edirlər. Hələb uğrunda döyüş, Rusiya ordusunun şəhəri ələ keçirməzdən əvvəl bütün məhəllələri dağıtdığı İkinci Çeçen müharibəsindəki Qroznı mühasirəsini xatırladırdı. Gardnerə görə, Rusiya 2016-cı ildə Sünni İslamçıları şəhər dayaqlarından məhrum etməyi və onları Əsədin nəzarətində olan sahilyanı ərazilərin ətrafından uzaqlaşdırmağı qərara aldı (Gardner, 2016).

Krım hadisəsi ruslara göstərdi ki, yerli agentlərlə ağıllı şəkildə birləşdirilmiş kiçik, çevik bir qüvvə əhəmiyyətli nəticələr verə bilər. Əsəd rejiminə sadiq yerli qüvvələrin mövcudluğu və üsyançıların tərk etdiyi əraziləri nəzarətdə saxlamaq bacarığı Suriyada Rusiyanın uğur qazanmasında bəlkə də ən mühüm element idi. Daha da əhəmiyyətlisi, Əsəd tərəfdarı düşərgədə müxtəlif qruplaşmalar üzərində hərbi nəzarət və əməkdaşlıq, ruslarla kəşfiyyat rəhbərləri, silahlı dəstələrin liderləri və nüfuzlu iş adamları arasında xüsusi münasibətlərin formalaşmasına səbəb oldu. Beləliklə, ruslar Suriyanın əsas daxili aktorlarına çıxış əldə etdilər (Alami, 2018, s. 2).

Buna qarşılıq olaraq, Vaşinqton Vyetnam və İraq təcrübələrindən nəticə çıxarmaqda uğursuz oldu. Hər iki halda, ABŞ-ın yerli əhali arasında geniş dəstəyə malik olan siyasi tərəfdaşı yox idi; yəni, Amerika hərbi imkanları ilə əldə edilən əraziləri qoruyub saxlaya biləcək bir fiqur tapılmadı (Blank, 2017, s. 9). ABŞ əvvəlcə Azad Suriya Ordusuna və bəzi "mötədil" İslamçı qruplara dəstək verdi. Lakin hərbi yardımların İŞİD və digər Əl-Qaidə ilə əlaqəli qruplara ötürüldüyünü anlayanda, onlar Kürd PYD qüvvələrinə yönəldilər. Lakin bu qüvvələr heç bir halda Əsəd rejiminə alternativ ola bilməzdi.

Suriya məsələsi Krım və Qafqazdan qat-qat mürəkkəb idi, çünki bu prosesdə Rusiyanın maraqları ilə toqquşan bir sıra regional oyunçular iştirak edirdi. Türkiyə Əsədi devirmək və rejimə qarşı Sünni milislərini qəti şəkildə dəstəkləmək istəyirdi. Rusiyanın hərbi müdaxiləsi Ankara ilə münasibətlərdə ciddi gərginliyə səbəb oldu, baxmayaraq ki, iki ölkə arasında sıx iqtisadi və ticarət əlaqələri inkişaf edirdi. Noyabr 2015-ci ildə Türkiyə silahlı qüvvələrinin

Rusiya qırıcı təyyarəsini vurmasından sonra Moskva və Ankara arasındakı münasibətlər son dərəcə gərginləşdi. Moskva iqtisadi təsir rıçaqlarından istifadə edərək Türkiyədən üzr istəməyi tələb etdi və bunun müqabilində Ankarayla Suriyada əməkdaşlıq üçün bir model tapmağa müvəffəq oldu. 2015-ci ildə iki ölkə arasında ticarət dövriyyəsi 15,8 milyard dollara çatdı (Alterman və b., 2018, s. 8).

Moskva və Ankara, iki ölkənin Xarici İşlər Nazirlikləri, kəşfiyyat orqanları və Baş Qərargahları arasında genişləndirilmiş məsləhətləşmələrə əsaslanan üç sütunlu mexanizm yaratdılar (Ersen, 2017, s. 6). Bu yaxınlaşma tərəflərin həyati maraqlarını qarşılıqlı şəkildə anlamağa gətirib çıxardı. Rusiya Ankaranın Suriyanın şimal və şimal-şərqində – Kürd varlığı ilə bağlı təhlükəsizlik narahatlıqlarını qəbul etdi. Digər tərəfdən, Ankara Suriyanın ərazi bütövlüyünü dəstəkləməklə Rus-İran koalisiyasına daha da yaxınlaşdı (Ersen, 2017, s. 7) və anti-Əsəd ritorikasını azaltdı. Nə "Fərat Qalxanı" əməliyyatı, nə də Afrinə Türkiyənin müdaxiləsi Rusiya razılığı olmadan mümkün ola bilərdi.

Astana danışıqlarında əldə edilən anlaşma 2017-ci ilin may ayında Rusiya, İran və Türkiyənin nəzarətində olan dörd gərginliyin azaldılması zonasının yaradılmasına gətirib çıxardı. Müqavilədən cəmi altı ay sonra Əsəd qüvvələri, Rusiyanın dəstəyi ilə, bu zonalardan üçünü üsyançılardan təmizlədi (Markusen, 2018, s. 2). Qeyd etmək lazımdır ki, Türkiyə bu ərazilərin Əsəd qüvvələri tərəfindən ələ keçirilməsinə qarşı çıxmadı və nəticə etibarilə onun vətəndaş müharibəsindəki qələbəsini qəbul etdi.

Rusiya Əsəd qüvvələrini Şimali Suriyadakı İdlib zonasına daxil olmaqdan çəkindirdi, çünki bu bölgə Türkiyə üçün həyati əhəmiyyət kəsb edir. İdlibdəki üsyançılar Ankara üçün müharibədən sonrakı Suriyada siyasi təsir vasitəsi kimi sonuncu kart olaraq qalır. Digər tərəfdən, Rusiya Türkiyə ilə iqtisadi əməkdaşlıq perspektivlərini qoruyub saxlamaqda maraqlıdır. 2017-ci ilin avqust ayında Rusiya, Türkiyə və İran şirkətlərindən ibarət konsorsium 7 milyard dollarlıq neft müqaviləsi elan etdi və Rosatom Türkiyədə dəyəri 20 milyard dollar olan nüvə zavodu inşa edir (Markusen, 2018, s. 7).

İsrail isə Suriya vətəndaş müharibəsini İran-Suriya-Hizbullah oxunu zəiflətmək və şimal sərhədindəki İran yönümlü qüvvələrin yaratdığı təhlükəni azaltmaq üçün fürsət kimi gördü. Rusiya İsrailin Suriyada İran və Hizbullah bazalarına hava zərbələri endirməsinin Əsəd rejiminin sabitliyini təhlükə altına qoya biləcəyindən ehtiyatlanırdı. Suriyadakı davamlı İsrail-İran qarşıdurması Suriya rejimini bu münaqişəyə cəlb edə bilər ki, bu da Rusiya və İsrail maraqlarının toqquşması demək olardı (Lappin, 2018, s. 2). Putin İran qüvvələrinin İsrailin şimal sərhədindən 80 kilometr uzaqda qalacağına dair söz versə də, Təl-Əviv Moskvanın İranın Suriyada hərbi infrastrukturunu gücləndirmək planlarını effektiv şəkildə nəzarətdə saxlaya bilməyəcəyindən narahat idi.

Alastair Crooke qeyd edir ki, Putin İsrailə bir razılaşma təklif edir. "Rusiya İsrailin təhlükəsizliyi üçün müəyyən məsuliyyət götürməyə hazırdır, lakin bu, İsrailin İran və Hizbullahla könüllü müharibələrə başlamayacağı, yaxud Şimalda (o cümlədən İraqda) sabitliyi qəsdən pozmayacağı halda mümkün olacaq. Şimal bölgəsində sabitliyi pozmaq məqsədilə səbəbsiz hava hücumları da dayandırılmalıdır. Amma əgər İsrail İranla müharibə istəsə, Rusiya kənarda qalacaq" (Crooke, 2018a).

Rusiya, Suriyada ziddiyyətli maraqlara baxmayaraq, Səudiyyə Ərəbistanı və Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri (BƏƏ) ilə sıx əlaqələr saxlayır. Səudiyyə Ərəbistanı, BƏƏ və Qətər Prezident Bəşər Əsədə qarşı əsas sünni islamçı üsyançı qüvvələri dəstəkləyiblər. Bu münasibətlərin əsas dayaqları maliyyə və enerji sahəsində əməkdaşlıq və hərbi texnika satışıdır. Səudiyyə-Rusiya əməkdaşlığı təkcə qlobal neft qiymətlərinin tənzimlənməsi ilə məhdudlaşmır. Səudiyyə Ərəbistanının İctimai İnvestisiya Fondu (PIF) Arktikada RDIF tərəfindən idarə olunan Mayeləşdirilmiş Təbii Qaz (LNG) layihəsinə 5 milyard dollara qədər sərmayə qoymağa razılaşıb. 2018-ci ildən etibarən isə BƏƏ fondları "Russian Helicopters" və "Gazpromneft-Vostok" şirkətlərinin tərəfdaşıdır (Mitrousis, 2019, s. 4-5).

Səudiyyə-Rusiya yaxınlaşmasının mümkün olmasının əsas səbəblərindən biri də, ehtimal ki, Rusiya Prezidenti Vladimir Putin və Səudiyyə vəliəhdi Məhəmməd bin Salmanın oxşar siyasi yanaşma nümayiş etdirməsidir. Hər iki lider daxili və beynəlxalq məsələlərin həllində güc tətbiq etməyə üstünlük verir. Körfəz mediası Səudiyyə vəliəhdini "Yaxın Şərqin Vladimir Putini" kimi təsvir edir (Barmin, 2017).

Rusiya Tehranın Suriya, Hizbullah və İraq ilə bir ox qurmaq marağını paylaşmırdı. 2018-ci ildə Rusiya İranda hərbi təsiri məhdudlaşdırmağa və fosfat mədənçiliyi, mobil rabitə şəbəkələri və qaz kəşfiyyatı ilə bağlı müxtəlif İran iqtisadi layihələrinə nəzarət etməyə çalışıb (Sinjab, 2018). Bununla belə, Moskva Suriyadan kənarda – Qafqazda, Mərkəzi Asiyada və Əfqanıstanda qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq qurub və buna görə də İranla yaxın əməkdaşlığı tamamilə pozmaq, yaxud Səudiyyə-İran və ya İsrail-İran regional qarşıdurmalarında tərəf tutmaq imkanına malik deyil.

Moskva hesab edir ki, Suriyanın bərpa prosesi Körfəz ərəblərinin ölkədəki təsirini artıraraq Rusiya maraqlarını zəiflədə bilər və bu təsirə qarşı İranın iştirakı ciddi əks çəki rolunu oynayır.

Rusiyanın Suriyaya müdaxiləsi yeni bir multilateralizm modelini formalaşdırdı. Fyodor Lukyanov 31 dekabr 2018-ci ildə Al-Monitor saytında qeyd edirdi ki, "Astana formatı özü bir möcüzədir, çünki burada bir-birinə əsasən etibar etməyən və əksər məsələlərdə fərqli maraqlara malik dövlətlərin əməkdaşlığı müşahidə olunur. Lakin Rusiya-Türkiyə-İran üçbucağı yeni tip tərəfdaşlığı nümayiş etdirir. Tərəflər ümumi bir məqsədə nail olmaq üçün deyil, hər biri öz maraqlarını reallaşdırmaq üçün əməkdaşlıq edir. Bununla belə, hər bir tərəf anlayır ki, digər ikisi olmadan bu mümkün deyil."

Suriyada Rusiya Sergey Lavrovun "şəbəkə diplomatiyası" adlandırdığı siyasətdən istifadə edib. Bu siyasət müxtəlif dövlət və qeyri-dövlət aktorları ilə situativ tərəfdaşlıqlara əsaslanır və onların ideologiyası, dünyagörüşü və siyasətləri Rusiya maraqlarına qarşı çıxmadığı müddətcə sual altına qoyulmur (Blank, 2018, s. 4).

Bu yeni multilateralizm modeli Rusiyanın Suriyada uğur qazanmasına və Misirdə Sisi rejimi ilə yaxın əlaqələr qurmasına imkan yaratdı. 2017-ci ilin yanvar-oktyabr ayları ərzində Misir və Rusiya arasındakı ticarət dövriyyəsi 4,6 milyard dollara çatdı ki, bu da əvvəlki ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 59% artım deməkdir. Rusiya, həmçinin Misirdə 29 milyard dollar dəyərində ilk atom elektrik stansiyasının maliyyələşdirilməsi və inşasını öz üzərinə götürüb (Farouk, 2018). Sovet İttifaqının süqutundan sonra Misirin Rusiya ilə ilk birgə dəniz təlimləri 2015-ci ildə baş tutub, 2016 və 2018-ci illərdə isə birgə hərbi təlimlər keçirilib (Zagoritou, 2019, s. 9).

Rusiya Yəmən (Ramani, 2018) və Liviyada (Salacanin, 2019) əhəmiyyətli vasitəçilik rolunu öz üzərinə götürüb. Bu, eyni zamanda, Rusiyanı və Çini Yaxın Şərqdə daha da yaxınlaşdırır. Çin regionda ABŞ və BƏƏ-ni geridə qoyaraq ən böyük investor statusunu qazanıb. İdlibdə cihadçı təşkilatlarla yanaşı, 5.000-10.000 sünni uyğurun mövcudluğu Pekin üçün əsas təhlükəsizlik narahatlığına çevrilib və Vaşinqtonla gərgin münasibətlər Moskva ilə daha sıx əməkdaşlığa yol açıb (Suchkov, 2018).

Bu tip multilateralizm Crooke tərəfindən "suverenliyin fərqli bir şəkildə təsəvvür edilməsi üzrə yeni qlobal konsepsiya" kimi xarakterizə olunub. O, "suverenliyin fəaliyyət göstərmək və suveren düşünmək yolu ilə əldə edildiyini" vurğulayır. Bu konsepsiya qlobal nizamın Qərb liberal modeli ilə bağlı narrativini çətin vəziyyətə sala bilər (Crooke, 2018b).

Nəticə

Bu gün Rusiyanın Yaxın Şərqdəki geosiyasi maraqları 19-cu əsrdən bəri regionda izlədiyi əsas məqsədlərlə demək olar ki, eynidir. Bu maraqlar, Soyuq Müharibə dövründə "Şimal zolağı" adlandırılan bölgəyə – yəni İran, İraq, Türkiyə, Əfqanıstan, Qafqaz və Mərkəzi Asiyaya yönəlib. Soyuq Müharibənin bitməsindən sonra Moskvanın gündəliyi iqtisadi və ticarət əlaqələrinin möhkəmləndirilməsi və enerji məsələləri ilə daha da genişləndirildi. Eyni

zamanda, Rusiya Yaxın Şərqin İslam dünyasının mərkəzi olması səbəbindən Rusiyadakı müsəlman əhalinin bu regiondakı proseslərlə qarşılıqlı əlaqəsinə xüsusi diqqət yetirir.

Xüsusilə Vladimir Putinin rəhbərliyi altında Rusiyanın xarici siyasət məqsədləri Qafqaz və Mərkəzi Asiyada təsirini artırmaq, İran və Türkiyə ilə xüsusi münasibətlər qurmaq və Avropanın Rusiya enerji ehtiyatlarından asılılığını qorumaq – hətta artırmaq olub. Rusiyanın Türkiyə və İranla əlaqələri, həmçinin, Moskvanın əhatəyə alınmaq təhlükəsi və Qafqaz ilə Mərkəzi Asiyada İslam fundamentalizmi məsələsi kimi mühüm maraqlarına toxunur.

Bu iki qonşu ilə münasibətlər həmişə harmonik olmayıb və ciddi fikir ayrılıqları və siyasət fərqlilikləri yaşansa da, açıq qarşıdurmadan yayınmaq mümkün olub. Sovet İttifaqının süqutundan sonra ilk illərdə ölkədə hökm sürən ağır iqtisadi şəraiti stabilləşdirmək ehtiyacı Moskvanı Körfəz monarxiyaları və İsraillə daha yaxın əlaqələr qurmağa sövq etdi.

Putinin hökuməti Ukrayna, Gürcüstan və Qırğızıstandakı "rəngli inqilablar" və ABŞ-ın bu hərəkatlara dəstəyindən ciddi narahat idi. Eyni qaydada, Rusiya "Ərəb Baharı"nı da bu üsyanlarla müqayisə edərək, ABŞ-ın dəstəyi ilə siyasi islamın hakimiyyətə gələ biləcəyindən və bunun Rusiya ilə onun regional təsir dairəsində təhlükəli bir presedent yaradacağından ehtiyat edirdi. Bu səbəblərdən, Rusiya ABŞ-ın təsirini və siyasi islamın yüksəlişini tarazlaşdırmaq məqsədilə Əsəd rejimini və Misirdə Əl-Sisi hökumətini dəstəkləməyə qərar verdi.

Putinin siyasətini Sovet dövründə Leonid Brejnevin siyasəti ilə müqayisə etdikdə, Mark Katzın (2008, 179-180) irəli sürdüyü nəzəri çərçivəni müşahidə etmək mümkündür. Katzın fikrincə, 1982-ci ildə iki böyük gücün Yaxın Şərq ölkələri arasında fərqli müttəfiq və rəqibləri vardı. Bu gün ABŞ hələ də öz dost dövlətlərinə və həm dövlət, həm də qeyri-dövlət aktorlarından ibarət rəqiblər qrupuna sahibdir. Buna qarşılıq, Moskva öz "şəbəkə diplomatiyası" modelində cihadçı qrupları istisna etməklə, müxtəlif dövlət və qeyri-dövlət aktorları ilə fərqli səviyyələrdə münasibətlər qurmağa nail olub.

Bu vəziyyət Rusiyaya regional böhranların və münaqişələrin qarşısını almaq və ya həll etmək üçün vasitəçilik etmək potensialı qazandırır – bu, 1970-1980-ci illərdə demək olar ki, yalnız ABŞ-ın inhisarında olan bir rol idi. Rusiya artıq Suriyada, Misirdə və potensial olaraq Yəmən və Liviyada hərbi bazalar yaratmaq imkanı əldə edib. Amerikalı analitiklər Putinin siyasətini Yaxın Şərqdə öz təsirini artırmaqdan daha çox, ABŞ-ın nüfuzunu zəiflətməyə yönəlmiş bir cəhd kimi görürlər. Başqa sözlə, Rusiyanın Suriyadakı müdaxiləsi ABŞ-ın bölgədə rejim dəyişikliyi planlarını pozsa da, Moskvanın zamanla rejimi sabitləşdirmək üçün regional oyunçuların dəstəyinə ehtiyacı var.

Rusiyanın beynəlxalq arenada nüfuzunu nümayiş etdirmək istəyi də eyni dərəcədə vacibdir. Putin göstərmək istəyir ki, Rusiya dostlarını və müttəfiqlərini tərk etməyəcək – keçmişdə Miloşeviç, Səddam Hüseyn və Qəddafinin başına gələnlər təkrarlanmayacaq. Rusiya üçün Suriya böhranının beynəlxalq sistemə təsirləri həyati əhəmiyyət daşıyır. Rusiya Xarici İşlər Naziri Sergey Lavrovun sözlərinə görə, "Suriya böhranının necə həll olunacağı, gələcəkdə beynəlxalq ictimaiyyətin daxili münaqişələrə reaksiyasının modelini böyük ölçüdə müəyyən edəcək" (Dannreuther 2015, 84).

ƏDƏBİYYAT

Abu Amer, Adnan. (2014). "Hamas sees Russia visit as means to end regional isolation." *Al-Monitor*, June 5. Assessed 12 January 2019. http://goo.gl/LKpbsK.

Alami, Mona. (2018). "Syria: Who will Blink First?" *Al-Sharq Forum*, December. Assessed 12 January 2019 https://www.sharqforum.org/2018/12/10/syria-who-will-blink-first/.

Alterman, Jon B. Conley., Heather, A. Malka. & Haim Donatienne, Ruy. (2018). *Restoring the Eastern Mediterranean as a US Strategic Anchor*, Center for Strategic and International Studies, Lanham: Rowland and Littlefield.

Barmin, Yury. (2017). "Will Mohammed bin Salman be Arabia's Vladimir Putin?" *Al-Jazeera* November 13. Assessed 12 January 2019. https://www.aljazeera.com/indepth/

opinion/mohammed-bin-salman-arabia-vladimir-putin-171113072010861.html.

Barry, Ellen. (2012). "Russian Church Is a Strong Voice Opposing Intervention in Syria." *The New York Times*, May 31. Assessed 12 January 2019. http://goo.gl/Pe4tVn.

Bechev, Dimitar. (2017). "Can the U.S. under Trump and Russia Cooperate in the Middle East?" *Al Sharq Forum*, January 18. Assessed 12 January 2019. https://goo.gl/j5nm0t.

Blank, Stephen. (2018). "Russia's Middle Eastern Position in 2025." *The Jamestown Foundation*, November 20. Assessed 12 January 2019 https://jamestown.org/program/russias-middle-eastern-position-in-2025/.

Bsaikri, Senussi. (2010). "Russia's relations with Hamas: a win-win situation." *Middle East Monitor*, February 15. Assessed 12 January 2019. http://goo.gl/UqHNqk.

Corbeil, Alexander. (2017). "Russia is Learning About Hezbollah." *Carnegie Endowment for International Peace*, January 11. Assessed 12 January 2019. https://goo.gl/3Spvi7.

Crooke, Alastair. (2018a). "Putin's Grand Bargain to Israel. Can Israel Digest It?" *Strategic Culture Foundation*, February 17. Assessed 12 January 2019. https://www.strategic-culture.org/news/2018/02/17/putin-grand-bargain-israel-can-israel-digest-it.html.

Crooke, Alastair. (2018b). "The 'Pivots' to the Coming Era Can Already Be Discerned." *Strategic Culture Foundation*, September 26. Assessed 14 January 2019. https://www.strategic-culture.org/news/2018/09/26/pivots-coming-era-can-already-be-discerned.html.

Curamovic, Alicja. (2007). "The attitude of the Moscow Patriarchate towards other Orthodox churches." *Religion*, *State and Society*, 35, 301-318.

Dannreuther, Roland. (2012). "Russia and the Middle East: A Cold War Paradigm." *Europe-Asia Studies*, 64, 543-560.

Dannreuther, Roland. (2015). "Russia and the Arab Spring: Supporting the Counter-Revolution." *Journal of European Integration*, 37, 77-94.

Erşen, Emre. (2017). "The Turkish-Russian Dialogue in Syria: Prospects and Challenges." *Al Sharq Forum*. Assessed 12 January 2019 https://www.sharqforum.org/2017/01/05/the-turkish-russian-dialogue-in-syria-prospects-and-challenges/.

Farouk, Menna A. (2018). "Egypt-Russia partnership deal takes bilateral ties to new heights." *Al-Monitor*, October 28. Assessed 12 January 2019. https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2018/10/egypt-russia-cooperation-agreement-economic-relations.html.

Flanagan, Stephen J. (2013). "The Turkey-Russia-Iran Nexus: Eurasian Power Dynamics." *The Washington Quarterly*, 36, 163-178.

Gardner, David. (2016). "Russia aims to turn Aleppo into another Grozny." *Financial Times*, September 28. Assessed 12 January 2019 https://www.ft.com/content/5f59f6ee-84a4-11e6-8897-2359a58ac7a5.

Hearst, David. (2019). "How Gulf states hatched plan with Israel to rehabilitate Assad." *Middle East Eye*, January 8. Assessed 12 January 2019. https://www.middleeasteye.net/ news/saudi-uae-egypt-israel-syria-khashoggi-1467976694? fbclid=IwAR1wF61kdvdcGffu2lpoI4pyQyFXHV-zLgO5mKt8eXwMJqHoo_V oLjTDdi0.

Katz, Mark N. (2001). "Saudi-Russian Relations in the Putin Era." *Middle East Journal*, 55, 603-622.

Katz, Mark N. (2008). "Comparing Putin's and Brezhnev's Policies toward the Middle East." *Society*, 45, 177-180.

Katz, Mark N. (2013). "Russia and the Conflict in Syria: Four Myths." *Middle East Policy*, 20, 38-46.

Khrestin, Igor. & Elliott, John. (2007). "Russia and the Middle East." *Middle East Quarterly*, 14. Assessed 12 January 2019. http://www.meforum.org/1632/russia-and-the-middle-east.

Kofman, Michael. & Rojansky, Matthew J. D. (2018). "What Kind of Victory for Russia in Syria?' *Military Review*, March-April, 6-23. Assessed 12 January 2019. https:// www. armyupress.army.mil/ Journals/ Military-Review/ Online-Exclusive/ 2018-OLE/ Russia- in-Syria/.

Lappin, Yaakov. (2018). "The Russian-Israeli Crisis over Syria Lacks an Exit Strategy." *BESA Center Perspectives Paper*, 1028, December 5. Assessed 12 January 2019. https://besacenter.org/perspectives-papers/russian-israeli-crisis-syria-lacks-exit-strategy/.

Malashenko, Alexey. (2013). *Russia and the Arab Spring*. *Carnegie Moscow Center* October 2013. Assessed 12 January 2019. http://pdc.ceu.hu/archive/00006823/.

Markusen, Max. (2018). "Idlib Province and the Future of Instability in Syria." *Center for Strategic and International Studies*, *CSIS Briefs*, September. Assessed 12 January 2019 https://www.csis.org/analysis/idlib-province-and-future-instability-syria.

Menicucci, Garay. (1997). "The Privatization of Russian Middle East Studies." *Middle East Report*, 205, 19-21.

Mitrousis, Ilias. (2019). "Eyeing the Peninsula: A Review of Moscow's Diplomatic Toolkit in the Arab Gulf." *Middle East Bulletin*, 35, 3-6. Assessed 14 January 2019. http:// cemmis.edu.gr/index.php/publications/middle-east-bulletin.

Nizameddin, Talal. (2008). "Squaring the Middle East Triangle in Lebanon: Russia and the Iran-Syria-Hezbollah Nexus." *The Slavonic and East European Review*, 86, 475-500.

Omelicheva, Mariya Y. (2012). "Russia's Foreign Policy toward Iran: A Critical Geopolitics Perspective." *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 14, 331-344. Suchkov, Maxim A. (2018). "Can Russia, China cooperate on the Middle East?" *Al-Monitor*,

December 12. Assessed 12 January 2019. http://www.al-monitor.com/pulse/ originals/2018/12/russia-china-cooperation-syria-middle-east.html#ixzz5cVNnhYU5.

Zagoritou, Katia. (2019). "Russia's Return into North Africa is Cemented Upon Arms, Energy and Grain." *Middle East Bulletin*, 35, 7-10. Assessed 14 January 2019.

http://cemmis.edu.gr/index.php/publications/middle-east-bulletin.